

İNSAN, İNSANLIK TARİHİ ve İNSAN HAKLARI (I)

**İnsanı Hayvandan
Ayrın Nedir?**

İnsan, öteki hayvanlardan farklı olarak, kas gücüyle kafa gücünü birleştirerek emek etkinliğinde bulunan bir canlıdır. Öte yandan insanlık, uzmanlaşmanın verimliliği artırdığı görülünce, işbölümüne gitmiştir. İş-bölümü giderek, kimi insanların yalnızca kafa işlerini, kimilerinin kol işlerini yapmaları biçimini almıştır. Bu ayırım, insanın yapısını gözardı ettiği gibi, varlığımızın derinlerinde büyük sıkıntılar yaratmıştır. Aynı işi on yıllar boyunca ve milyonlarca kez yineleyerek yapan bir kimsenin işine yabancılaşmasını bir düşünün. Yapmak isteyip yapamayacağı bir sürü şeyi de unutmayın.

Bu konuda en çarpıcı örnek, salt kafa işi yapan insanların ağır beden işlerinden kurtulmuş olmalarına karşın duydukları sıkıntılar ve kişiliklerindeki bozukluklardır. Kendilerini beden işi yapanlardan üstün görme eğilimindedirler. Salt kafa işi yapan kişi (haksız olarak) kendini tanrı gibi görürken, salt kol işi yapan (haklı olarak) insanca yaşamadığını düşünür. Bu konumunu benimsemişse, bilincinde olarak, olmayarak, insanlığından, insan haklarından birşeyler yitirmiş demektir. Böyle düşünmekte pek haksız değildirler. Yaptığı iş dolap beygirinin işi gibidir.

Doç. Dr. Alaeddin ŞENEL
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.
Siyaset Bilimi ABD

**İnsanın Ortaya Çıkışı Hakkında İki
Kuram, İki İnsan Anlayışı**

Biliyorsunuz, insanın ortaya çıkışı hakkında, birbirinin zıddı iki kuram vardır. Birine göre insan, bugünkü olgun (kamil) biçimiyle yaratılmıştır. Dinsel kuram böyle. Bilimsel kuram ise 17. yüzyıldan başlayarak, insanın doğayla fizik, biyolojik, kimyasal alanlarında bilim ve teknoloji kanalıyla ilişkileri sonucunda birikmiş bilgilere dayanan evrim kuramıdır. Biyoteknoloji ile evrim düşüncesi kuram olmaktan çıkmış, "tarihsel olgu" düzeyine yükselmiştir. Gerçekten bir varsayım, ilgili kurama dayandırılan teknoloji uygulamada işe yarıyorsa, söz konusu varsayımın, kuramın gerçekliğe uygunluğu onaylanmış demektir. İnsan (ve bütün canlılar) bugünkü biçimleriyle yaratılmış olsalardı, onların biyolojik yapılarına dokunamazdınız. Oysa biyoteknoloji ile, canlılara genler eklenip çıkarılabilmektedir. Bilindiği gibi E-Coli'nin plazmidindeki bir gen çıkarılıp, insanın kromozomundan alınan, ensülin sentezinden sorumlu gen onun yerine yapıştırılabilmektedir. Ve söz konusu transgenik E-Coli ürerken, ensülin üretmektedir. Biyoteknoloji ürünü ensülin bugün eczanelerde satılmaktadır. Laboratuvarında, doğayı taklit ederek gerçekleştirilen bu ve benzeri mutasyonların, doğada (rastlantısal koşullarla) gerçekleşmeyeceğini

GİRİŞ

İnsan hakları, kronolojik ya da sistematik olarak ele alınabilir. Kronolojik yaklaşım, insan haklarının tanımının ve çığırının bir tarihçesini sunar. Sistematik yaklaşım, insan haklarının (tarihçesine bakmaksızın) bir sistem, bir kurum olarak ele alınıp incelenmesidir.

Ben kronolojik yaklaşımı seçtiğim gibi, bir "insanlık tarihçisi" olarak, konuyu insanın bir gizli güç olarak yeryüzünde görünüşüyle başlatacağım. Böylece, bu gizli gücün bu güne dek ne derece açılma olanağı bulup, hangi insan haklarının açılmadığını, hangilerinin gerçekleştirilmesine karşın, sonradan unutulduğunu ya da unutturulduğunu, ileride hangilerinin anımsanıp, hangi yeni hakların formüle edilip gerçekleştirilebileceği üzerinde durabileceğim.

kim söyleyebilir? Öte yanda, bir yaratıcı, kendi kamil, yetkin yaratığına karışılmasına nasıl izin verir?

Bu iki zıt kuramın insan hakları bakımından anlamı, ileride görüleceği üzere, düşünceleri, birinin hak değil görev sahibi “kul insan”, ötekisinin hak sahibi “özgür insan” anlayışlarına götürmesidir.

İnsan Tanımı ve İnsanın Anlamı

Bilimsel anlayışa göre insan, biyolojik evrim sonucunda, ortaya araç kullanan bir canlı olarak çıkmıştır. “Bazı hayvanlar da araç kullanabiliyorlar” dersiniz o zaman “insan araç kullanan ve kullandığı araçları yapan bir canlıdır” derim. “Ama bazı hayvanlar (arılar peteklerini kırlangıçlar yuvalarını yapabiliyorlar)” denmektedir. İnsan onlardan farklı olarak, yaşamın her alanında ve (arada sırada değil) “sistemli olarak araç kullanan canlıdır.” Dahası, bir araç türü var ki yalnızca insana özgüdür: “simgesel araçlar”. Ve son olarak, “insan (hayvanlardan farklı olarak) sistemli olarak yapıp kullandığı maddi ve simgesel araçlarını değiştirip geliştiren bir canlıdır” diyebiliriz. Her bir insanın bu niteliklerini ortaya döküp geliştirmesinin engellenmesi, ileride göreceğimiz, ağır bir insan hakları çiğnenmesidir.

Özgürlüğün ve Köleliğin Düşünsel Temelleri

İnsanın tanımından, özgürlüğün ve köleliğin koşullarını çıkarabiliriz. Şöyle ki, insan düşüncesi (öteki hayvanlardan farklı olarak) doğada görmüş, duymuş olduğu nesnelere, oguların, olayların kafadaki bire bir simgeleriyle sınırlı değildir. Doğada bulunmayan “araçlar” yapıp, bunların imgelerini (ya da

simgelerini) kafasına işlediği gibi, doğada karşılığı bulunmayan simgeler düşleyebilir. Örneğin, doğada kartal ve at vardır. Ama bunlar hiç bir zaman biraraya gelip, çiftleşip at-kartal karışımı bir canlıya yol açmazlar. Ne varki kafamızda bu iki canlının imgelerini birleştirmemizin önünde hiç bir engel yoktur. Alın size mitolojide sözü edilen kanatlı at “Pegasus”. Bu, bir bakıma, düşüncemizin doğanın kopyacısı, bizim doğanın tutsağı olmadığımızı gösterir. Gerçekten, insan, (insanın ataları) doğada yan yana görünmeyen dal parçasının, ip parçasının ve çomağın imgelerini kafasında birleştirdikten sonra, bunları doğada da biraraya getirip oku ve yayı “yaratabilmiştir.” Bu araçla iradesini ve gücünü, kolunun ulaştığının yüzlerce katı uzaklıklara ulaştırabilmiştir.

Ne var ki insanın, doğada birleşmeyen nesnelere simgelerini kafasında birleştirmesinin, doğada karşılığı bulunmayan simgesel canlılar “yaratmasının” olumsuz sonuçları da olmuştur. Örneğin Zeus ve Girit Kralı Minos’un karısının çiftleşmesinin ürünü olduğu düşünülen, sarayın mahzenlerinde (Labirent’te) saklandığı söylenen, insan etiyle beslenen yarı insan yarı öküz “Minotaurus” canavarı böyle bir kavramdır. Şahmeranda benzeri bir kavramdır. Dahası insan imgelemine doğada karşılığı bulunmayan cin, peri, şeytan vb. kavramlar yaratıp, bunlardan korkması, doğa güçlerine tanrılık yükleyip bunlara tapınmaya kalkması, düşünsel bir tutsaklıktır. Bunların varlığından kuşkulananması, gerçekte varolup olmadıklarını araştırmadan varlıklarına “inanması” özgürlük değildir. İnanmak, insanın ayırıcı özelliği olan emek etkinliğinin kurucu öğelerinden kas gücü yanısıra ötekisi olan kafa gücünü kullanmaktan (dolayısıyla

insanın bir parçasından) vazgeçmesi, daha doğrusu vazgeçirilmesi demektir. Kısacası kuşulanmadan, düşünmeden inanma, düşünme özgürlüğüne, emek etkinliğinde bulunma özgürlüğüne aykırıdır. Dolayısıyla insan haklarına aykırıdır. Zaten inanmak insanlara bir hak olarak sunulmaktan çok bir görev olarak dayatılmaktadır.

Köleliğin Duygusal Temeli: Korku ve Güvensizlik Duyguları

Korku duygusu, insanlığın hayvanlıktan getirdiği mirasıdır. İnsan güçlü belleğiyle, geçmişin anılarını çağırıştırıp, gelecekte de benzeri olayların doğabileceğini düşünerek korku duygusunu daha da geliştirmiştir. Hayvanın korkusu, daha çok geçmiş zamanlarda yaşadığı olumsuzluklarla sınırlıdır. İnsan, bu duyguyu geçmişte yaşamadığı olumsuzlukları bile gelecekte yaşayabileceği düşüncesiyle, geleceğe de taşımıştır. Böylece korku insanda (geleceğe duyulan) bir güvensizlik duygusu biçimini almaktadır.

İnsan türü belleğinin, düşüncünün gücünden dolayı, müthiş bir güvensizlik duygusu yaşamaktadır. Bu sorun geçmişte yanlış yollardan çözülmeye çalışılmıştır. Hobbes’un da saptadığı gibi, insan korkularından, güvensizlik duygusundan “başkaları üzerinde egemenlik” kurmaya çalışarak kurtulmaya çabalamıştır. Bu ise, düşmanlıkları, dolayısıyla güvensizliği daha da artırmıştır. Oysa güvensizlik duygusundan kurtulmanın başka yolları da vardır: Sizde güvensizlik duygusu yaratan kimseleri öldürebilirsiniz. Ancak onlar da sizi öldürmeye kalkabilirler; bu yol çıkmaz. Bir köleye yapıldığı gibi, bedeni üzerinde değil, yaşam koşulları, düşünceleri üze-

rinde denetim (onunla yaptığınız bir sözleşmeyle bile) kurabilirsiniz. Ama söz konusu kişi sömürdüğüünün, egemenlik altında yaşadığının bilincine varıp başkaldırırsa, egemenliğiniz ve güvenliğiniz tehlikeye girmiş demektir. Oysa güvensizlik koşullarının ortadan kaldırılıp, güvensizlik duygusunun yok edilmesinin daha güvenceli bir yolu vardır: “eşitlikçi insan ilişkileri” örgütlemek.

Güvenliğin Getirdiği Kölelik

Ne var ki, tarihte, ne eşitlikçi insan ilişkilerinin ne de güvenliğin her zaman özgürlük getirmediğini görüyoruz. Bunların paradoksal bir durumla, köleliğe bile yol açabildiğini biliyoruz. Gerçekten uzmanlaşmanın, işbölümünün, sınıflaşmanın bulunmadığı, dolayısıyla eşitlikçi olan ilkel toplulukların, emeğin verimliliğin düşük olması ve durağanlıkları nedeniyle, doğanın kıt kaynaklarını artırmayıp, doğanın bir tür “tutsağı” oldukları söylenmektedir.

Öte yandan insan, doğası gereği güvenlik ile özgürlüğün çeliştiği durumlarda genellikle güvenliği seçme eğilimindedir. Bunun tarihteki örneği, göçebe çobanların yerleşik çiftçileri yenilgiye uğrattıklarında ve onlardan ürünlerinin bir bölümü almaya başladıklarında, çiftçilerin kaçmayıp, tarlaların yanında kalıp, köleliğe, serfliğe razı olmalarıdır. Çünkü güvenli ürün aldıkları tarlalarını bırakıp aç kalma tehlikesini de taşıyan bir serüvene (aç kalma özgürlüğüne) atılamamaktadırlar. Bir işverenin işinde, hatta kendisini sömüren, küçük gören, zorba bir işverenin işinde düzenli bir kazanca razı olan işgörenlerin seçiminde, insanın bu eğilimi yattığı gibi, anarşi tehlikesi

karşısında zorba bir yönetime başkaldırmayan uyrukların seçiminde de bu eğilim yatmaktadır.

Geleneklere Göreneklere Tutsaklık

Hangi durumlarda nelerin yapılacağını belirleyen, dolayısıyla belirsizliğin yaratacağı güvensizlik duygusunu ortadan kaldıran gelenekler, görenekler de bir tür tutsaklık oldukları gibi, insanların değişen koşullara uygun özgür kararlar almalarını engelleyen kurallardır. İkel, eşitlikçi topluluklar, yöneticilerin öteki insanların değilse de, geleneklerin, göreneklerin tutsağı durumundadır. Aynı şey uyar, çağdaş toplumlar içinde geleneklerin ağır bastığı köy, kasaba, aşiret gibi küçük topluluklar için söylenebilir.

İkel Topuluğun Üçüncü Kusuru: Yabancı Düşmanlığı

İster tarihtekiler, ister günümüzdekiler olsun, ilkel toplulukların eşitlikçi yapıları, topluluk içinde bir üyenin bir başkasının kölesi olmasına izin vermeyen bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Topuluk içi insan-insan ilişkileri dostça ve dayanışmacıdır. Yüzyüze ilişki koşulları içinde, birbirlerinin açlığını, duygularını, düşüncelerini bilir, sevinçlerini olduğu kadar üzüntülerini de paylaşırlar. Ancak, öteki topluluklarla ilişkilerinde, tutumları bambaşkadır. Onları topladıkları bitkileri yiyip bitiren, avladıkları hayvanları yiyip tüketen hayvanlarla bir görürler. Dolayısıyla, onlara hayvanmışlar gibi davranırlar. Bu tutumun ve bu tutumu besleyen duygu ve düşüncelerin toplumbilimdeki adı “yabancı düşmanlığı”dır. Yabancı düşmanlığı, öteki toplulukların insanların değil insan haklarını, insan olduk-

larını bile kabul etmemek demektir. Dolayısıyla, onları tek tek ya da toptan (soykırımla) yok etmeye çalıştıkları gibi, onlara her türlü işkenceyi yapabilirler.

İkel Topuluktaki İnsan Hakları

Sonuç olarak “ikel topluluktaki insan haklarının durumu neydi?” dersiniz: Bir kez ilkel topluluktaki bazı insan haklarına gerek yoktu. Çünkü kolektif (ortak) üretim ve kolektif tüketim vardı. Örneğin “işsiz kalma” diye bir durum ve bununla ilgili insan haklarından yoksun olma söz konusu değildi. Topuluk içi ilişkilerde eşitlik nedeniyle kimse kimsenin kulu, kölesi, uyuğu değildi. Kimsenin elinde, ötekilerin bedeni, kafası üzerine kullanabileceği erk yoktu. Ama bazı haklar, örneğin topluluktan farklı düşünüp farklı davranma hakkı yoktu. Geleneklerin göreneğin buyruğuna uymama hakları yoktu. Topuluğun üyeleri topluluktan farklı duyup, farklı düşünüp, farklı davranmak istemeyecek kadar bu haklardan habersizdiler. Dolayısıyla, bu tür haklara “gereksinim” duymuyorlardı. Kendi topluluğunun insanlarını “birey”, öteki toplulukların insanlarını “insan” saymayabilen bir toplulukta, insan hakları düşüncesi de bulunamazdı.

Emeğin Verimliliğinin İnsan Haklarıyla İlişkisi

İkel toplulukta insan haklarının söz konusu olmayışının temelinde, o tarihlerde (ve o toplumlar da) emeğin verimliliğinin düşük olduğu olgusu yatmaktadır. Emeğin verimliliğinin insan haklarıyla ilişkisi nedir?

İnsanın hayvandan farkının kas gücüyle kafa gücünü birleştirip

emek etkinliğinde bulunması olduğunu söylemişim. Üretime geçmenin eşiğinde yabancı tahıl devşiriciliğiyle yaşayan bir klan ya da aile düşünün. Bu toplulukta her bir üyenin bir günde 1000 gr tahıl toplayabildiğini kabul edelim. Onu yemesi, kendisine 1000 birim enerji kazandıracak diyelim. Bununla günde 1000 dakika çalışıp 1000 gr tahıl toplayabildiğini düşünelim. Durum şudur;

Pazartesi

1000 gram tahıl tüketir
1000 birim enerji alır
1000 dakika çalışır
1000 gram tahıl toplar

Salı

1000 gr tahıl tüketir
1000 birim enerji alır
1000 dakika çalışır
1000 gr tahıl toplar

Çarşamba

1000 gram tahıl tüketir
1000 birim enerji alır
1000 dakika çalışır
1000 gram tahıl toplar

Bu, kendini yüzyıllarca, binylarca yenileyen, değişmeyen, gelişmeyen "hayvanca" bir yaşama benzer. Ama, emeğin verimliliğinden dolayı diyelim üç hafta üç gün sonra, durum değişecektir.

Pazartesi-Cumartesi

1000 tüketim
1000 enerji
1000 çalışma
1000 ürün

Pazar

6x200=1200

Söz konusu topluluktaki insan devşirme hareketlerinde ustalaşıp hızlanırken öte yandan, önceleri yaptığı hataları yapmayı, kestirme yöntemler bulma, sık yabancı tahıllı yerleri öğrenme gibi yollarla, perşembe günü, aynı süre içinde 200 gr. fazla tahıl toplayabilecektir. Bunun anlamı nedir? Emeğin verimliliğinin ürünü olan bu fazlalık, karnını daha iyi doyurup yarı açlıktan "özgür" olabilmesi demektir. Ama diyelim bu fazlalığı kendi tüketmeyip, topluluğundaki yeterli tahıl devşiremeyen bir çolağa verdi. Daha az çalışmakla daha fazla toplanabildiğini öğrendi ya, Cuma günü, 800 dakika çalışıp, 200 dakika boş zamaña sahip olurken, bu süre içinde zorunlu "çalışmaktan özgür" olacaktır. Cumartesi günü kendine hem boş zaman hem ürün fazlası sağlayacak bir seçim yapacaktır: 900 dakika çalışıp 100 dakika boş zaman ile 100 gr daha fazla tahıla sahip olacaktır. Aynı kimseyi birkaç yıl sonra pazar tatili yaparken görebiliriz. Şöyle:

Perşembe

1000 1000 1000 1000+200

Cuma

1000 1000 800-200 1000

Cumartesi

1000 1000 900-100 1000+100

Emeğin verimliliğinin ürünü 200 gr fazlaları, altı gün biriktirip, yedinci gün, hiç çalışmadan, hem de hergünkünden çok tüketebilecektir. Kutsal kitaplarda Tanrının bile altı gün çalışıp yedinci gün dinlendiği söylenmiyor mu?

Özgürlüğe Uzanan Yollar

Emeğin verimliliğinin ürünü olan, toplumbilimde "toplumsal artı" (surplus) denen fazlalığın,

insana ne tür seçenekler sunduğunu gördünüz. Dahası, emeğin verimliliği, insanları bir gün toplayıcılıktan üreticiliğe geçirip, onları doğanın kıt kaynaklarının "kölesi" (tutsağı) olmaktan kurtaracaktır. Ama bu gerçeğin bir yüzü.

Köleliğe Açılan Kapılar

Gerçeğin öteki yüzü, paradoksal bir biçimde, emeğin verimliliğindeki artışın bir noktada köleliğe açılacak kapılara ulaşmasıdır. Gerçekten hiç kimse, çalışmasıyla yalnız kendini doyurabilen bir insanın üzerinde egemenlik kurmak istemez. Savaşta birini tutsak alma olanağını yakalasa, hatta o kişi "canıma kıyma, yaşamım boyunca kulun kölen olayım" dese bile "kendini doyuramayan adamı ben ne yapayım" diyerek onu tutsak edip köle olarak kullanma yoluna gitmez. Dolayısıyla, insanlık tarihinde emeğin verimliliği, emekçinin kendisinin ötesinde birini besleyebilecek düzeye gelinceye kadar izlenen gelenek, savaş tutsaklarının beyinlerinin savaş alanında patlatılması olmuştur. Ya da savaşta yenilenlerin (çoluk çocuklarının) yenen topluma kabul edilip benimsenmesi yoluna gidilmiştir. Ama verimliliği, bir emekçinin kendi dışında birini, hatta dört emekçinin kendileri dışında bir beşincisini besleyebilecek düzeye yükselmişse, o dört kişi üzerinde egemenlik kurabilecek kişi çalışmadan yaşamının yolunu bulmuş demektir. Ancak bunun bedeli, dört insanın köle kılınmasıdır.

Sonuç olarak, emeğin verimliliğinin artışının, bir yandan özgürlüğün, bir yandan köleliğin nesnel, maddi (ekonomik) koşullarını sağlamasını, insan haklarının özüne inilmesi yolunda önemli bir saptama olarak görmekteyim.